OLIY TA’LIMDA TALABALARNI INNOVATSION FAOLIYATGA YO‘NALTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Toshtemirova Nasiba Xasanovna - Guliston davlat pedagogika instituti, O‘zbek tili va tillarni o‘qitish kafedrasi o‘qituvchisi

Oliy ta’lim tizimi oldida turgan asosiy muammolar birinchi navbatda globallashuv jarayoni, ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatning o‘zgarishi, jamiyatni axborotlashtirish va innovatsion texnologiyalarni jadal rivojlantirish bilan boshlangan. Shu sababli, oxirgi yillarda talabalarni innovatsion faoliyatga tayyorlash masalasi dolzarb bo‘lib borayotganligi sir emas. Chunki, talaba ilm-fan va amaliyot sifatining asosiy drayveri (tashuvchisi) bo‘lib, uning innovatsion salohiyatini rivojlantirish o‘zgarishlarga qarshi ishlashga tayyorlikni ta’minlashning asosiy shartidir.

Talabalarning innovatsion kompetentsiyasini shakllantirish kontseptsiyasini yaratish uchun umumiy bo‘lgan tushunchalarning mazmunini va ushbu kompetentsiyaning tuzilishini, uni shakllantirish uchun zarur bo‘lgan bosqichlar va shartlarni ko‘rib chiqamiz. E’tiborli jihati shundan iboratki, zamonaviy sharoitlarda talaba o‘quv faoliyatining vazifasi har qanday yangilikni amalga oshirish emas, balki maktablarda olib borilayotgan innovatsion jarayonlarni ta’limni rivojlantirishning u yoki bu strategiyasini modernizatsiyalashga yo‘naltirish va talabalar jamoalarining innovatsiyalarini etarlicha rag‘batlantirishdir.

Ushbu maqsadlarga turdosh umumiy tushunchalar “kasbiy kompetentsiya”, “kasbiy rivojlanish”, “innovatsion faoliyat”dir.

Bugungi kunda kompetentlikka asoslangan yondashuv hozirgi jarayon trendi emas, balki davlat va ish beruvchilar tomonidan rasmiylashtirilgan mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlash talabidir. Ta’lim sohasi ham bundan mustasno emas.

Yuqori darajadagi kompetentlik, harakatchanlik, o‘z-o‘zini rivojlantirish usullarini o‘zlashtirish - bu zamonaviy o‘qituvchiga xos bo‘lishi lozim bo‘lgan fazilatlar ro‘yxatidan juda uzoqdadir.

Ijtimoiy tajribaning murakkablashishi va kengayishi, axborotni taqdim etish va qayta ishlashning tobora xilma-xil shakllarining paydo bo‘lishi, ta’lim xizmatlari ko‘lamining doimiy kengayishi bilan bog‘liq holda talabaning kompetentsiyasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Kompetentlikka asoslangan yondashuv talabaning kasbiy ta’limini yangilash sharoitida pedagogika fani tomonidan tan olingan usullardan biridir [1]. Shuning uchun, bizning fikrimizcha, “kasbiy kompetentsiya” tushunchasini har tomonlama o‘rganib chiqish muhimdir.

Ilm-fanda ushbu tushunchaning aniq talqini mavjud emas, ammo shunga qaramay, kasbiy pedagogik kompetentsiya muammosi zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan ichki psixologik va pedagogik fanlarda shakllangan an’analarga muvofiq - talabaning xususiyatlarini tahlil qilish yo‘li bilan ko‘rib chiqilmoqda. Uning kasbiy faoliyatini muvaffaqiyatli bajarish uchun muhim ahamiyatga ega.

Shunday qilib, N.V.Kuzmina xulosasiga ko‘ra, kompetentlik - bu talabaning samarali faoliyatining sub’ektiv omillaridan biri, shaxsga yo‘naltirilganlik turi va qobiliyatlar darajasi, bu kompetentsiyaning maxsus pedagogik, uslubiy, ijtimoiy-psixologik, differentsial-psixologik, autopsixologik tarkibiy qismlarini o‘z ichiga oladi. Ilm-fan sohasida birinchi marta olim autopsixologik kompetentsiyani “kasbiy kompetentsiya” tushunchasiga o‘zini,

shuningdek, boshqa odamlarni, ularning munosabatlarini va "shaxslararo voqealar"ni bashorat qilish qobiliyati sifatida tushuntiradi [1]. Ushbu ta'rif E.A.Klimov tomonidan "Inson-inson" kasblar guruhining alohida ko'rsatilishi va soha ixtisosliklarning ushbu guruh kasblarining xususiyatlari bilan o'zaro bog'liqligi [2] bilan izohlanadi.

E.F.Zeer xulosasiga ko'ra, kasbiy kompetentlik, yo'nalish va kasbiy muhim fazilatlar bilan bir qatorda, faoliyat sub'ektini shakllantirishning asoslaridan biridir [3]. "Kasbiy kompetentsiya" toifasi "kasbiy ta'lim darajasi, insonning tajribasi va individual qobiliyatlari darajasi, uning doimiy ravishda o'zini o'zi tarbiyalash va o'zini takomillashtirishga bo'lgan intilishi, mehnatga ijodiy va mas'uliyatli munosabati" bilan belgilanadi. Ushbu fazilatlar B.S.Gershunskiy [4] tadqiqotlariga ko'ra, professional (kasbiy) ta'lim tarkibi va mazmuniga kiritilishi lozim.

L.M.Mitin tomonidan ishlab chiqilgan talabaning professional (kasbiy) rivojlanish kontseptsiyasi talabaning kasbiy rivojlanish bosqichlarini uning shaxsini psixologik qayta qurish bosqichi sifatida belgilaydi: o'z taqdirini o'zi belgilash, o'zini namoyon qilish, o'zini anglash. Bosqichlarni aniqlash mezoni talabalarning o'z maqsadlari va qadriyatlarini anglash darajasining o'zgarishi bo'lib, u kompetentsiyali yondashuvi nuqtai nazaridan talabaning kasbiy kompetentsiyasining motivatsion-qiymat tarkibiy qismining shakllanishiga mos keladi. Muallif o'zini o'zi anglash va aks ettirishni tashkil etish orqali talabani innovatsion faoliyatga tayyorlash orqali kasbiy rivojlanishiga sun'iy va texnik ta'sir ko'rsatishi mumkinligini ta'kidlaydi [5].

Bizning tadqiqotimiz uchun bu jarayon shuni anglatadiki, kasbiy maqsadni belgilash va uni amalga oshirishtalabalarning innovatsion faoliyatga tayyorligi mezonlari bo'lishi mumkin.

V.A.Slastenin kasbiy innovatsion kompetentsiya tarkibidagi ikkita asosiy komponentni ajratgan holda ko'rsatib beradi [6]: 1) talaba kasbiy faoliyatni amalga oshirishga nazariy tayyorligini belgilaydigan bilimlar tizimi; 2) talaba kasbiy faoliyatni amalga oshirishga tayyorlikning amaliy asosini tashkil etadigan malaka va ko'nikmalar tizimi. Olim birinchi komponentni umumiy madaniy, umumiy ilmiy, maxsus va psixologik-pedagogik bilimlar yig'indisiga egalik qilish deb ataydi. Ikkinchi komponent turli xil faoliyat turlaridan iborat: prognostik, loyihaviy, konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ, refleksiv.

Ko'rsatib o'tilgan faoliyat turlariga muvofiq talabalar tomonidan o'zlashtirilgan ushbu faoliyat usullari bo'lgan ksbiy mahorat tizimi shakllanadi [6]. Olim quyidagi o'zaro bog'liq qobiliyatlarni aniqlaydi: gnostik, prognostik, loyihaviy, konstruktiv, tashkiliy, kommunikativ, refleksiv, tahliliy. Ushbu ko'nikmalar tegishli faoliyat davomida shakllanadi. Talabalarning kasbiy kompetentsiyasini shakllantirishni kasbdagi shaxsni shakllantirish jarayoni sifatida ko'rib chiqadigan V.A.Adolf o'zining dissertatsiya tadqiqotida "Kasbiy kompetentsiya - bu talabaning shaxsiy sifati, u yuqori darajadagi nazariy va amaliy, uslubiy, psixologik, pedagogik, uslubiy tayyorgarlikni o'z ichiga oladi" deb, uning eng to'liq ta'rifini beradi [7]. Kasbiy faoliyatning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, u kompetentsiyaning quyidagi tarkibiy qismlarini ajratib turadi: motivatsion, maqsadni belgilash, shaxsiy va mazmun-tezkor. Talabalarning kasbiy kompetentsiyasi, olimning fikriga ko'ra, "kasbiy muammolarni ongli ravishda hal qilish va talaba -novatorning kasbiy rivojlanish sharti"ni ta'minlash vositasidir [7].

A.K.Markova kasbiy pedagogik kompetentsiyani talaba shaxsiyatining kasbiy faoliyatning yuqori natijasini ta'minlovchi xususiyati sifatida belgilaydi [8]. Muallif kasbiy kompetentlikning bir nechta turlarini ajratib ko'rsatgan: maxsus - kasbiy faoliyatni yuqori

darajada egallash; ijtimoiy - kasbiy muloqot, hamkorlik usullarini o'zlashtirish; shaxsiy - o'zini namoyon qilish va o'zini rivojlantirish yo'llariga egalik qilish; individual - kasb-hunar doirasida o'zini anglash va individual rivojlanish yo'llariga egalik qilish, kasbiy va shaxsiy o'sishga tayyorlik. Muallif ushbu kompetentsiya turlari talabalarning o'zlari tomonidan ham, tashqi ta'sirlarning ta'siri, xususan uzluksiz ta'limning maxsus tashkil etilgan jarayoni orqali yaxshilanishiga yordam beradi, deb hisoblaydi.

Bizningcha "kasbiy kompetentsiya" tushunchasining mohiyatini aniqlash uchun quyidagi yondashuvlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq:

-shaxsiy-faoliyat yondashuvi, uning doirasida talabaning kasbiy ko'nikmasi va shaxsiyati bog'liqlikda ko'rib chiqiladi. Kasb bo'yicha talabani innovatsion faoliyatga ko'nikmalarning shakllantirish boshqa guruhdoshlari bilan o'zaro aloqani o'z ichiga olgan o'quv faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari orqali amalga oshiriladi;

-funktsional-faoliyat yondashuvi, bunda kompetentsiya innovatsion faoliyatni amalga oshirishga, kasbiy funktsiyalarni bajarishga nazariy va amaliy tayyorlikning birligi sifatida qaraladi;

-kasbiy kompetentlikni, bir tomondan, universal yondashuv bilan ikkinchi tomondan mutaxassisning asosiy malakalari bog'laydigan, talabaga turli masalalarda harakat qilish imkoniyatini beradi, bu esa shaxsning ijtimoiy va professional harakatchanligini, ochiqligini ta'minlaydi ijodiy izlanishga, o'zini namoyon qilish qobiliyatiga, o'zini o'zi yangidan yaratishga, o'z-o'ziga mustaqil ta'lim va tarbiya berishga, shu bilan birga innovatsion faoliyatga tayyorlash imkon yaratadi.

Shunday qilib, talabalarning innovatsion kompetentsiyasi deganda, uning ahamiyatini anglab, professional va ijtimoiy sohada muvaffaqiyatli ijodiy faoliyat uchun o'z salohiyatini (bilim, ko'nikma, tajriba, shaxsiy fazilatlar va boshqalarni) amalga oshirish uchun amalda ko'rsatilgan istak va qobiliyat (tayyorlik) tushuniladi, ushbu innovatsion faoliyat natijalari talabalarda shaxsiy javobgarlik, uni doimiy ravishda takomillashtirish zaruratini taqozo etadi.

Xulosa qilib aytganda talabalarni innovatsiyaviy faoliyatga yo'naltirish uchun ularni modellashtirishga, qiyosiy tahlillarni amalga oshirishga o'rgatsak, yangilikka bo'lgan qiziqishlarini o'stirsak ularning faoliyatining samaradorligi ta'minlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kuzmina N.V. Osnovы vuzovskoy pedagogiki. – L: LGU, 1972. – 288 s.

2. Klimov E.A. Psixologiya professionalnogo samoopredeleniya. - Rostov-n/D.: Feniks, 1996. – 512 s.

3. Zeer E.F. Psixologiya professiy. – M.: Akademicheskiy Proekt; Fond «Mir», 2005.- 336 s.

4. Gershunskiy B.S. Filosofiya obrazovaniya XXI veka (V poiskax praktiko-orientirovannыx obrazovatelnыx konsepsiy). - M.: Sovershenstvo, 1998. 608 s.

5. Mitina L.M. Psixologiya truda i professionalnogo razvitiya uchitelya. - M.: Akademiya, 2004. - 320 s.

6. Slastenin V.A. Deyatelnostnoe soderjanie professionalno-lichnostnogo razvitiya pedagoga // Pedagogicheskaya nauka i obrazovanie, 2006. № 4.S. 4–8.

7. Adolf V.A. Professionalnaya kompetentnost sovremennogo uchitelya. Monografiya. - Krasnoyarsk, 1998. - 310 s.

8. Markova A.K. Psixologicheskie kriterii i stupeni professionalizma uchitelya // Pedagogika, 1995. № 6. - S. 55 - 63.